

Яковицька Л. С.,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри авіаційної психології,
Національний авіаційний університет,
м. Київ

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТІВ З АНАЛІЗУ АВІАЦІЙНИХ ПОДІЙ У СИТУАЦІЯХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Невизначеність умов функціонування суб'єктів авіаційної сфери через сукупний вплив не тільки несприятливих соціально-економічних змін, складної політичної ситуації, підвищення напруженості у суспільстві, а і насичений інтелектуальний та емоційний зміст професійної діяльності, підвищує актуальність дослідження психологічних властивостей що сприятимуть психологічній готовності фахівця до усвідомлення функцій праці, професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей з вимогами та безпековими чинниками.

Професійна діяльність експертів з аналізу авіаційних подій супроводжується ситуаціями невизначеності, в яких, часто у стресогенних умовах, необхідно моделювати та прогнозувати діяльність, приймати рішення і виконувати професійні завдання. Але сучасному експерту, що працює в умовах нестабільності та невизначеності авіаційної події що вже відбулася, а також зовнішнього середовища, яке не завжди є безпечним, недостатньо відтворити відповідні алгоритми розвитку минулої події, і сформулювати з них свій експертний висновок; йому необхідно чітко відтворити кожен момент часу події, на якому етапі і через які гіпотетичні процеси, вона відбулася, оцінити наскільки запропонована реконструкція наблизилася чи відійшла від отриманих свідчень, розв'язати протиріччя, що виникають по мірі просування аналізованою ситуацією.

Поняття «толерантність до невизначеності» було розроблено та введено у поле психологічних досліджень в середині 20-го століття Е. Френкель-Брунсвіком. Зміст та структуру поняття «толерантність до невизначеності» докладно описали в своїх роботах S. Bochner, K.S. Budner, E. Frenkel-Brunswik, E. Rosen, S.T Rydell. Толерантність до невизначеності розглядається і як психологічна риса особистості (D.C. McClelland, S. Kim, J. Pandey, N.B. Tewary, C. Welter), і як її динамічна характеристика (R.L. Boyd, M.J. Dugas, K. Francis, A. Schwartz, U. Stephan). Очевидним є те, що розробка терміну «толерантність до невизначеності» викликана необхідністю попередньої діагностики та передбачення особливостей поведінки особистості в невизначених, небезпечних ситуаціях, зокрема, визначення готовності фахівців особливих видів діяльності приймати такі ситуації та адекватно діяти в їх межах. А. Карпов вважає, що толерантність до невизначеності є однією з інтегральних здібностей, до кола яких також відносяться здатності до цілепокладання, прогнозування, прийняття рішень та самоконтролю, щодо сприйняття таких ситуацій і зняття невизначеності [3]. Таким чином, загалом, толерантність до невизначеності розглядається психологами як особистісна

характеристика, яка дозволяє ефективно діяти у складних ситуаціях і тим самим позитивно впливає на ймовірність оптимального розв'язання ситуації.

Одним з психологічних механізмів, що забезпечує ефективність такої надскладної професійної діяльності, на нашу думку, є саморегуляція особистості як механізм організації поведінки, діяльності та пізнавальних процесів (М. Боришевський, Г. Костюк, В. Моросанова) і складова психологічної готовності до професійної діяльності експертів з аналізу авіаційних подій в ситуаціях невизначеності.

П. Анохін – творець теорії функціональних систем – розкриває проблеми саморегуляції як «всезагального закону діяльності організму» через механізми аферентного синтезу, прийняття рішення, програмування та акцептори дії [1]. У нашому дослідженні саморегуляція є процесом довільного керування особою власною поведінкою, розв'язання складних (невизначених щодо нашого дослідження) ситуацій, переробки негативних, часто пікових переживань [4]. На нашу думку, механізмами розвитку процесу саморегуляції є знання і досвід експерта, від яких залежить інтерпретація авіаційної події, побудова інформаційної моделі, які впливають на його реальну поведінку. Але знання не існує ізольовано, воно залежить від інших психічних сфер, що мають регулювальну силу: зі світом взаємодіє цілісний суб'єкт як носій знань, сенсів, намірів, емоцій. Разом з цим він має враховувати й об'єктивні характеристики події, навколишнього світу.

Ціннісна установка фахівця на саморегуляцію сприяє зростанню його професійних компетенцій, комфорту життєдіяльності в цілому. Л. Анциферова називає особистісну, вищу форму саморегуляції процесом творення себе. Робота над здатністю до саморегуляції також обумовлює індивідуальні зміни в соціальних установках фахівця (бо експертна діяльність, за своїми результатами є командною), які сприятимуть підвищенню усвідомленості цінності співробітництва, групової відповідальності за результат, упевненості у власних силах, критичного ставлення до власних висновків, толерантності до невизначеності, відповідності індивідуальних і групових цілей та засобів їх досягнення.

М. Вудкок і Д. Френсіс, вивчаючи механізми професійного саморозвитку менеджера, встановили, що ефективність професійної діяльності починається з усвідомлення власних особистих цілей та цінностей; розробки системи управління собою, чітких особистих планів; здатності до навчання, мобільності. Обмеженнями професійного й особистісного росту для фахівця є його мотиваційні та інтелектуальні бар'єри [2].

Таким чином, випробовуючи на собі вплив середовища, соціальних інститутів і власної діяльності, експерт разом з тим відносно автономний у розвитку свого внутрішнього світу, самосвідомості, самоствавлення, когніцій. Його активна життєва позиція саме і полягає у здатності до виконання функцій самоконтролю, саморегуляції, самоствердження і самосвідомості. Багато у чому вони залежать і від реальних тенденцій у професійній діяльності. Діяльність експерта з авіаційних подій супроводжується не тільки зростанням соціальної та фахової заданості. Вона одночасно пов'язана і з розвитком свідомості, психологічної готовності до дій у невизначених ситуаціях. Тобто психологічну

готовність експерта до професійної діяльності можна визначити через зміст його саморегуляції, коли прийняте ним рішення включає суб'єктне ставлення до актуальної авіаційної події. За таких умов, ступінь професійної зрілості (готовності) виявляється у толерантному ставленні до невизначеності, здатності приймати власні рішення та свідомо здійснювати вибір у складних ситуаціях.

Саморегуляція стає тією практичною, перетворювальною діяльністю, в якій фахівець відкриває свої нові можливості і краще позиціонує власний професійний досвід та надійність дій в складних умовах. Ми пізнаємо і вдосконалюємо себе, щоб реалізувати власний потенціал у практичній діяльності. Чим більш адекватний образ себе і професійних дій створює фахівець, тим більш повний результат, віддачу від діяльності він може отримувати. Психологічними показниками зростання толерантності, психологічної готовності експерта до дій у невизначених ситуаціях є подолання труднощів шляхом рефлексивного самовизначення, відкритість до нового бачення події, засвоєння нових засобів саморегуляції у професійно-значущих ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Анохін П. К. Нариси з фізіології функціональних систем. Москва: Медицина. 1975. С. 17–59.
2. Вудкок М., Френсис Д. Раскрепощенный менеджер: для руководителя-практика / пер. А. В. Верников, А. Ф. Ковалев. Москва: Дело Лтд. 1994. 319 с.
3. Карпов А. В. Рефлексивная детерминация деятельности и личности. Москва: Изд. Дом РАО. 2012. 494 с.
4. Яковицька Л. С. Досвід вивчення особливостей процесу саморегуляції викладачів. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень – 2019: тези III міжнародної науково-практичної конференції, 21 листопада 2019 року*, Київ: Національний авіаційний університет. 2019. С. 202–206.